

І. П. Дроздова, Харківський національний автомобільно-дорожній університет

**РОЛЬ МОВИ ЯК ОСНОВИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ЗНАННЯ
З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО
МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

Дроздова І. П.

Роль мови як основа соціокультурного функціонування і розвитку наукового знання з метою формування українського професійного мовлення майбутніх педагогів

У статті робиться спроба з'ясувати роль і значення мови як основи соціокультурного функціонування і розвитку наукового знання, а також визначити й дослідити особливості системи внутрішнього і зовнішнього мовлення, форми і типи мовленнєвої діяльності для навчання професійного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ України. Виділення різних аспектів мовленнєвої діяльності та їх зв'язок із мисленням має важливе методологічне значення і для розв'язання проблеми формування професійного мовлення і для аналізу проблеми відношення мови до діяльності як засобу саморозвитку й самоактуалізації особистості. Поняття мовної форми і системи, у свою чергу, розглядаються не тільки зі сторони їх соціальної природи, але й гносеологічних властивостей, з погляду єдності знання і мови. Метою навчання є не тільки оволодіння основами професійного мовлення українською мовою, але й виховання, розвитку й освіти особистості, засвоєння позамовної інформації, необхідної для адекватного спілкування і взаєморозуміння між людьми, відомості про матеріальні й духовні цінності інших народів і країн.

Ключові слова: вільна самоідентифікація і самореалізації особистості, міжкультурна комунікація, професійний інтеркультурний компонент мови, інформаційна ємність мислення, співвідношення різних аспектів мови, соціальна зумовленість мовленнєвих процесів.

Дроздова І. П.

Роль языка как основа социокультурного функционирования и развития научного знания с целью формирования профессиональной речи будущих специалистов

В статье делается попытка определить роль и значение языка как основы социокультурного функционирования и развития научного знания, а также

определить и исследовать особенности системы внутренней и внешней речи, формы и типы речевой деятельности для обучения профессиональной речи студентов-нефилологов вузов Украины. Выделение разных аспектов речевой деятельности и их связь с мышлением имеет важнейшее методологическое значение и для решения проблемы формирования профессиональной речи будущих специалистов и для анализа проблемы отношения речи к деятельности как способа саморазвития и самоактуализации личности. Понятие языковой формы и системы, в свою очередь, рассматриваются не только со стороны их социальной природы, но и гносеологических свойств, сточки зрения единства знания и языка. Целью обучения является не только овладение основами профессиональной речи на украинском языке, но и воспитания, развития и образования личности, усвоения внеязыковой информации, необходимой для адекватного общения и взаимопонимания между людьми, сведений о материальных и духовных ценностях других народов и стран.

Ключевые слова: свободная самоидентификация и самореализация личности, межкультурная коммуникация, профессиональный интеркультурный компонент речи, информационная емкость речи, соотношение разных аспектов речи, социальная обусловленность речевых процессов.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нині в лінгвістиці збільшується інтерес до проблеми відображення в мові специфіки національної культури. У широкому сенсі слова культура – це специфічні особливості нації і накопичений досвід, які наслухуються з покоління до покоління. У мові знаходять своє віддзеркалення й одночасно формуються цінності, ідеали, установлюються норми поведінки людей, і те, як вони думають про світ і своє місце в цьому світі. Дослідження соціокультурного функціонування і розвитку наукового знання, що включає аналіз ролі мови, знаходиться в центрі уваги філософської науки. Проблема ролі мови в науковому пізнанні в її соціальному змісті висувається потребами науки і практики, сучасним етапом науково-технічного прогресу. Актуальність дослідження ролі мови на ґрунті природи і функцій природної і наукової мови, професійного мовлення, характеру їх організації виникає у зв'язку з тим, що під впливом і з урахуванням особливостей цих мов створюються форми і системи мов програмування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз науково-методичної літератури показав, що

проблема формування й розвитку навичок українського професійного мовлення майбутніх педагогів є складною, неоднозначною та багатоаспектною.

Теоретико-методологічною основою дослідження стала теорія мовленнєвої діяльності про структуру мовленнєвої і пізнавальної діяльності, особливості засвоєння мови й мовлення (Б. Беляєв, Л. Виготський, П. Гальперин, І. Зимня, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, І. Синиця, Л. Щерба); праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів про мову як систему, що виявляється у взаємозв'язках мовних явищ (Ф. Бацевич, Л. Булаховський, І. Вихованець, К. Городенська, І. Кочан, І. Кочерган, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Струганець). Особливе місце приділялося працям учених із загальних питань теорії навчання, когнітивного, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного й інших підходів до навчання мови, проблем сучасної організації і розвитку вищої освіти (А. Алексюк, С. Архангельський, З. Бакум, А. Богущ, М. Вашуленко, О. Горошкіна, А. Коваль, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, О. Пехота, Т. Симоненко, Л. Федоренко, І. Хом'як, О. Хорошковська, Г. Шелехова). Проте рівень існуючої системи підготовки майбутніх фахівців із професійно орієнтованого мовлення державною мовою не відповідає ані сучасним умовам розвитку вищої освіти, ані специфіці входження України до Болонського процесу.

Формулювання цілей статті. *Мета статті* – з'ясувати роль і значення мови як основи соціокультурного функціонування і розвитку наукового знання, а також визначити й дослідити особливості системи внутрішнього й зовнішнього мовлення, форми і типи мовленнєвої діяльності для навчання професійного мовлення майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах вибір життєвих стратегій, моделей саморозвитку особистості, з яких першочерговими є національна самоідентифікація, розвиток духовності, підвищення інтелекту, загартування волі, становлення світогляду, мовне і мовленнєве вдосконалення, формування професійних якостей, стає визначальним. Адже мова – це частина культури, а культура – це частина мови. Ці явища взаємопов'язані. Культура

визначається інтелектуальними, моральними і фізичними цінностями, тобто має три головних аспекти поняття.

По-перше, це сфера вільної самоідентифікація і самореалізації особистості, сфери творчості, сфера науково-професійної діяльності. По-друге, це є ціннісне ставлення до реальності. По-третє, це штучний, створений думкою, духом і руками людини світ, що відрізняється від «натури» (природи).

Мова відображає соціокультурну спрямованість і взаємозв'язки тому що вона посилається на об'єкти через поняття. Ось чому культурний фон мови такий важливий, і мова не може вивчатися ізольовано, тобто тільки як набір лексичних одиниць і граматичних правил [1].

Світ наукових знань постійно взаємодіє зі світом речей та ідей, у колективній та індивідуальній свідомості непинно зростає кількість інформації, збільшуючи складність взаємовідносин між соціумом та особистістю. Один із напрямів, що характеризується амбівалентністю інтелектуальних проривів і прихованих небезпек, полягає у збільшенні інформаційної ємності мислення – когнітивної складності, охоплення віддзеркалених залежностей тощо [5]. Опосередкований зв'язок інтелектуальних якостей зі складністю технологій і соціальних відносин підтверджується аналізом. Культура у матеріальній і регулятивній іпостасях первинно орієнтована на позбавлення залежності від спонтанних коливань середовища. Домінування інструментального інтелекту над гуманітарним, раціональності – над духовністю породжує сплеск екологічної та (або) геополітичної агресії [6].

Ігнорування смислових характеристик мови пов'язано з елімінацією з відношення «мова – дійсність» опосередкованих ланок, операцій, що зумовлюють виділення об'єкта, відмовою ураховувати зв'язок мови із суспільним досвідом, процесом відображення.

Звернемо увагу на співвідношення різних аспектів мови. Мовна система як така не має самостійної реальності, являючи собою виокремлення інваріантних моментів мовленнєвої діяльності. При вирішенні філософських

проблем мови неприпустимо обмежуватися одним з аспектів мовленнєвої діяльності, а потрібно враховувати все різноманіття її сторін і відношень, первинність спілкування щодо мовної системи. Звуження предмета дослідження до системи мови веде до відриву від реальної практики вживання мови, його надмірної логізації. Виділення різних аспектів мовленнєвої діяльності та їх зв'язок із мисленням має важливе методологічне значення і для розв'язання проблеми формування професійного мовлення і для аналізу проблеми відношення мови до діяльності як засобу саморозвитку й самоактуалізації особистості [3].

Гносеологічне обґрунтування соціальної природи мови у зв'язках «мова – наукове пізнання» подано через науковий конвенційний зв'язок, воно виступає соціально-мовною формою виявлення комунікативної природи наукового пізнання, що забезпечує отримання істини і продовження її пошуків. Гносеологічне обґрунтування здійснюється через виокремлення наукової мови, що подає зміст відбиття форм і систем культурно-історичного плану – наукової картини світу, стилю пізнання.

Розуміння соціальної зумовленості мовленнєвих процесів залежить від світоглядних і методологічних настанов, виявляючи в ній саму основу – умови, їх зміст, що включає рівень розвитку суспільства; функціонування і наявність комунікативних каналів зв'язків; розвиненість потреби спілкування, пізнання, навчання формування професійного мовлення; розвиток і функціонування самих мовних утворень /форм і систем українською мовою/, можна зрозуміти саму природу мовних форм і зв'язків, їх функційну роль. Поняття мовної форми і системи, у свою чергу, розглядаються не тільки зі сторони їх соціальної природи, але й гносеологічних властивостей, з погляду єдності знання і мови. Мовна форма характеризує даність знання, його функціонування в суб'єктивному й інтерсуб'єктивному вигляді; система ж показує організованість, структурність, елементність знання [5].

Виходячи з положення про соціальну природу свідомості, відомо, що разом із структурними характеристиками, зумовленими предметно-чуттєвими

формами оволодіння дійсністю, свідомість має володіти такими характеристиками, що безпосередньо детерміновані умовами реалізації комунікативних процесів. Відбиття у свідомості умов реалізації комунікативних процесів у широкому сенсі передбачає його дискретний характер. «Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови і навпаки, – чомусь перестали сприйматися як плями на службовому мундирі» – зауважував із боєм знавець української мови В. Русанівський [2, с. 4].

Тільки вирішуючи ці та інші проблеми *мови і мислення, мови і мовлення, мови і аспектів саморозвитку й самоактуалізації особистості*, можна буде сподіватися на суттєві зміни в духовній сфері нашого суспільства, зумовлені підвищенням культурного рівня підростаючого покоління. Тільки в цьому випадку стане можливим формування естетично розвиненої і професійно доведеної людини як творчої, діяльної, інтелектуальної, самодостатньої і духовно багатой особистості, здатної працювати з різними видами знання, типами мислення, з ідеями різних культур. «Молодь є носієм інтелектуального потенціалу. Саме в молодості людина максимально здатна до креативної, евристичної діяльності, оптимально працездатна; будь-яке суспільство відтворює себе через молодь не тільки фізично, але й інтелектуально»[4, с. 110].

Хотілося б зауважити наступне: мова як засіб спілкування потребує, як і будь-яка працююча система, увагу й піклування зі сторони її користувачів, а отже, ми, люди є живою пам'яттю наших предків, а тому збагачення мови, її збереження і уміле використання її багатства – наш прями́й обов'язок перед наступними поколіннями людей.

Цивілізаційні освітні ідеї сприяють створенню умов для розвитку особистості фахівця, що володіє як професійними знаннями і формалізованими навичками, технологічними прийомами в галузі тієї чи іншої сфери своєї праці, так і здатний нестандартно, креативно, новітньо мислити, грамотно і компетентно спілкуватися усно і письмово, творчо вдосконалювати виробничі процеси та якісно контролювати організаційні, розв'язувати управлінські

проблеми в складних ділових ситуаціях сучасного життя. Саме в таких умовах сучасний випускник вищої технічної школи не тільки набуває навички професійного українськомовного мовлення, але й може правильно побудувати стратегію своєї кар'єри, посадового просування, керування власним професійним розвитком, усебічного самовдосконалення і самореалізації. Тож соціолінгвістичний і лінгводидактичний підхід є одним із найважливіших принципів формування навичок українськомовного професійного мовлення, створення виховного простору нефілологічного навчального закладу. Реалізуючи свої соціальні функції, вища освіта як соціальний інститут прищеплює прагнення до професійно орієнтованих знань і досвіду, спрямовує молодих людей на засвоєння фахових навичок, зокрема у професійному українськомовному мовленні, сприяє формуванню світогляду, що забезпечує досягнення життєвого успіху і відповідного соціального стану.

Вища школа є сьогодні найважливішим соціальним інститутом, у якому відбувається становлення молодого покоління. У зв'язку з цим, перед освітою також постає складне питання підготовки студентської молоді до життя в умовах полікультурного середовища і формування умінь і навичок майбутніх фахівців для професійного спілкування з людьми різних національностей, культур, віросповідань і ціннісних орієнтацій.

Мовний бар'єр є одним із найважливіших чинників, що знижують потенціал міжособистісного спілкування під час професійно зумовлених ситуацій. Проблема ця складна для студентів як майбутніх фахівців, оскільки незнання української мови в деяких випадках може негативно вплинути на їх соціальну активність, скоротити «поле» реалізації особистісного потенціалу, стати чинником напруженості міжособистісних стосунків.

Для вирішення цієї проблеми в обов'язкову навчальну програму, зокрема для російськомовних студентів ВТНЗ, обов'язково має бути включено комплексну програму з професійного спілкування українською мовою (подану за видами мовленнєвої діяльності, формами і жанрами тощо). Це готує сучасних фахівців, соціально мобільних, у всеукраїнському і

загальноєвропейському просторі, здатних і готових адекватно реагувати в ситуаціях полікультурної взаємодії.

Викладач повинен бути особливим чином підготовлений до роботи із студентами, щоб методично грамотно спланувати заняття. Оскільки основною метою є найскоріше оволодіння мовою, то в процесі занять використовуються інтенсивні форми роботи і різноманітні види взаємодії, наприклад: монолог, діалог, полілог, різні колективні види робіт, зокрема тренінги, ділові й рольові ігри. Увага приділяється не тільки граматиці, орфографії, синтаксису та лексиці (ці знання студенти мають ще зі школи), але й традиціям, звичаям, моралі й образу життя українського народу. Необхідно залучати додаткову інформацію з галузі національної літератури, історії України, географії, соціології, культури тощо. Викладач має бути знавцем національної культури в широкому обсязі, адже процес засвоєння української мови і подальше її застосування справедливо програмується як міжкультурна комунікація, як діалог культур.

Міжкультурна комунікація – це адекватна взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних мовленнєвих культур [1]. Отже, мета викладання української мови професійного спілкування – це насамперед забезпечення професійного полікультурного спілкування і взаєморозуміння між діловими партнерами. Російськомовні студенти вивчають українську мову професійного спілкування. Вони позбавлені (особливо на Сході і Півдні України) змоги потрапити в культурне оточення української мови, тому у викладача стоїть складне завдання максимального наближення студентів до реалій сучасного життя України.

Ознайомлення студентів із професійним інтеркультурним компонентом мови має здійснюватися за допомогою спеціально оформлених кабінетів згідно з професійною тематикою з використанням символіки й різних постерів, сучасних лабораторій, лінгафонних кабінетів для прослухування аутентичних текстів; окрім аудіомагнітофонів аудиторія має бути обладнана відеомагнітофонами для перегляду вивчальних фільмів професійного та ділового характеру. Поряд із технічними засобами навчання слід широко використовувати наочний матеріал:

колажі, ілюстрації, книги, проспекти, різні прилади (інструменти, пристрої, лабораторне обладнання, макети тощо). У рамках тренування і застосування використовуються такі види діяльності, як рольова і ділова гра, проектна робота, проведення тематичних вечорів, зйомка відеосюжетів про Київ, інші міста України, а також листування зі студентами з різних регіонів України, фахівцями і просто ровесниками по Інтернету. Ці й інші прийоми роботи допомагають російськомовним студентам набути професійну міжкультурну комунікативну здатність для того, щоб досягти, як кажуть англійці, «the liberating value of stepping outside one's own culture and one's own language»/відчуття свободи, що дає тобі крок за рамки власної культури і мови/ (Peter Doye and Alison Hurrell). У результаті цього у студентів з'явиться змога вільно спілкуватися українською мовою, відчуття спокою і розкнутості під час професійного спілкування, більш глибокого розуміння своєї власної культури, а також самого себе, розширення кругозору й набуття міцних знань.

Підбиваючи підсумки, хочеться відмітити, що прогресуючий розвиток міжкультурних і професійних контактів і зв'язків у професійній та інших галузях зумовлює послідовну орієнтацію сучасної методики на реальні умови комунікації. Метою навчання є не тільки оволодіння основами професійного мовлення українською мовою, але й виховання, розвитку й освіти особистості, засвоєння колосальної позамовної інформації, необхідної для адекватного спілкування і взаєморозуміння, що містить відомості про матеріальні й духовні цінності відповідних народів і країн, особливостей їхньої історії, культури, суспільно-економічного ладу тощо.

Висновки. Отже, проблема професійного мовлення в науковому пізнанні в її соціальному змісті висувається потребами науки і практики, сучасним етапом бурхливого розвитку інноваційних технологій як прояву стрімкого науково-технічного прогресу. Актуальність дослідження передбачає з'ясування психолого-педагогічних умов формування навичок професійного мислення і мовлення, тобто змогу бути схарактеризованими як із позицій розвитку

розумових здібностей студентів, так і з позиції розвитку у них різних умінь, включаючи інтелектуальні, загально- і спеціально професійні вміння.

Література

1. **Дороз В.Ф.** Крос-культурне навчання української мови учнів-білінгвів [монографія] / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 456 с.
2. **Культура мови:** довідник / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 302 с.
3. **Маркова А. К.** Психология профессионализма / Аэлита Капитоновна Маркова. – М. : Дело, 1996. – 356 с.
4. **Молодое** поколение Казахстана сегодня и завтра // Социс. – 2004. – № 3(239). – С. 107-112.
5. **Шалютин С. М.** Язык и мышление / С.М. Шалютин. – М. : Знание, 1980. – 64 с.
6. **Щедровицкий П. Г.** Очерки по философии образования:[ст. и лекции] / П. Г. Щедровицкий. – М. : Пед. центр «Эксперимент», 1993. – 154 с.

Drozdova I.P.

Role of language as the basis of socio-cultural functioning and development of scientific knowledge

This article attempts to define the role and importance of language as the basis of social and cultural functioning and development of scientific knowledge, and to identify and explore the features of the system of internal and external speech, forms and types of speech activity for training professional speaking students of non-philology universities in Ukraine. Isolation of different aspects of speech and their relationship with the mindset is essential methodological value and solutions to the problem of formation of the professional voice of the future experts for the analysis of the relation of language to the activity as a way of self-development and self-actualization. The concept of linguistic forms and systems, in turn, are seen not only on the part of their social nature, but also epistemological properties from the point of view of the unity of knowledge and language. The purpose of education is not only a mastery of the fundamentals of professional speech in the Ukrainian language, but also education, development and education of the individual, extra-linguistic assimilation of information necessary for adequate communication and understanding between people, information material and spiritual values of other peoples and

countries. Thus, the problem of professional speech in scientific knowledge in its social sense put forward the needs of science and practice, the current stage of rapid development of innovative technologies as a manifestation of rapid scientific and technological progress. Relevance of research involves finding out psychopedagogical conditions of professional skills of thinking and speech, that can be as author determined from the position of the mental abilities of students, and from the perspective of the development of their various abilities, including intelligence, general and vocational skills

Key words: free self-identification and self-realization of personality, intercultural communication, professional intercultural language component, informational capacity of thinking, correlation between different language aspects, social conditionality of speech processes.

Відомості про автора

Дроздова Ірина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психологічної професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. Наукові інтереси зосереджені навколо проблеми формування професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ.

Стаття надійшла до редакції 12.12.12

Прийнято до друку 26.04.13